

14. Ez Aldott CSEMETE kegyelmed KEDVESSIT,
Elteffe fokáigh Gyenge CSEMETEIT,
Kikett ugy tart kegyed mind edgy-edgy Karjajtt,
Kikhez támofzkodik: fzerelmes MAGZATIT.
15. Kedvessével edgyütt tarcsa-meg sokáigh
Csendesz Békeffégh, szerencsésbb napokigh;
Terjeszsze kegyed nek éltétt fok órákigh;
Mint a' sz. Atyákatt: órízze haláligh!
18. Az holott kívánok! kegyed nek is HELYET,
Kedveffivel edgyütt adgyon órókségett,
Mellyben részeltessen mindnyájá bennünkett;
Eóve a' Gloria; mondgyünk erre: AMENTT.

A mint látjuk, a tizenkét szótagos versmértéket mindenütt pontosan megtartja a szerző, tehát kétségtelen, hogy a *kegyed* nem valami írássajátság, nem írásbeli rövidítése a *kegyelmed*-nek (mint pl. *keg.*, *kegd*), hanem az valóban két szótagúnak hangzott, vagyis 1684-ben élt még a *kegyed* némely nyelvjárásban s az élő nyelvből véve írta azt BAKSAI GYÖRGY, a *kegyelmed*-del egyértékű megszólításul. Tudjuk, hogy a régi, teljes alakú *kegyelmed*-ből rövidült a mai *ke*, s hogy e két legteljesebb és legrövidebb alak között több közbenső változat van. Ismerjük többek közt a *kend*, *ked*, *kjend*, *kjéd*, *kijend*, *kijéd*, *kegyemd*, *kegyend* (MTsz.) változatokat is. Nyilvánvaló, hogy ezekhez csatlakozik a Körmendi Codex *kegyed* alakja is, mely a *kegyend*-ből a második *e* orrhangúságának megszűntével úgy lett, mint a *kend*-ből *ked*, a *kijend*-ből *kijéd*.

Úgy mondtam, hogy „1684-ben élt még a *kegyed*“, nem pedig hogy: „élt már“. A régi, természetes úton fejlődött *kegyed* ugyanis kivészett nyelvünkéből s a mai *kegyed* nem a réginek fönmaradása, nem is föltámasztása, hanem a *kegyelmed* kikövetkeztetett *kegy* gyökerének személyraggal ellátott alakja, mesterségesen csinált szó, készítette pedig a nyelvújító SZEMERE 1820-ban — mint olvasható a NyÚSz.-ban (164–165. l.). Sem az élő nyelvből, sem a régiekből nem ismerte e szót SZEMERE, sem bárki az írók közül vagy a közönségből s természetes, hogy új szó volt mindenki előtt a *kegyed*, s a nyelvújításkor alkotott szónak marad meg továbbra is a szótörténeti fölfogás előtt, külön a Körmendi Codexnek magukban álló adataitól. Az 1820-ban született *kegyed*-nek éppúgy semmi történeti kapcsolata nincsen az 1684-diki *kegyed*-del, mint a nyelvújítás *fegyvernök*: waffenträger szavának nincsen az Árpád-kori *fegyvernök*: armiger szóval, mely egy 1266-diki oklevélből csak két évtizede, hogy előbukkant (Nyr. XXVIII: 164). Azért említem ez utóbbi példát is, mert a Nyr.-nek a proletárdiktatúra alatt megjelent száma (Nyr. XLVIII: 131) *kövér* nyomással szedve rikította világgá a NyÚSz. első kötetének azt a hibáját, hogy a XIX. század első felebeli romantikus íróknak kedvelt *fegyvernök* szavát nem 1266-ból idézte! Mikor a Nyr.-nek ezt a megrovását olvastam, azonnal eszembe jutott az: ignotos fallit . . .

MÉSZÖLY GEDEON.

Hazoa. „*Es odutta vola neki paradisumut hazoa.* — Ez a *hazoa* egyike azoknak az alakoknak, a melyek meglehetősen sok fejtörésükbe kerültek a nyelvészeknek.“ (NyK. XLIV, 111). RÁVAI 1803-ban *házóa*-

nak s ezt DÖBRENTAI 1838-ban „inkább a mai beszédhez alkalmazva“ *házává* nak magyarázta. (RMNyEml. I, 7.) E magyarázat helyességét Mészöly bizonyította be végérvényesen (MNy. XIV, 258).

Nincs ugyan már szükség reá, de én is hozhatok föl egy bizonyítékot, a mely elkerülte Mészöly figyelmét. A SimorC.-ben (12. l.) t. i. ezt olvassuk: „Zereffetek az vr iftent . es at'atoc fiat hiuón tiztan . es igazan ha be akartoc menni az *örök házban*“. Ugyanígy a VirgC.-ben is (70). Az EhrC.-ben pedig (58): „rokontokat zereffetek ha menorzagba yuttny akartok“. A HB. *háznak* nevezte a *paradicsomot*, SimC. és VirgC. *örök háznak* a *mennyországot*. Sz. K.

Borsszem Jankó. Ágai Adolf több ízben meséli el élelclapjának keletkezését, melynek a címét Andrassy Gyula leleményének mondja. Mikor 1868-ban a lapot meg akarták indítani, Andrassy és Ágai tanakodtak az új élelclap nevééről. Csörgő Sipka, Bohócz, Paprika Jancsi, Bolond Istók . . . Végre Babszem Jankónak ejtették sorát. „Már ez vígabb, magyarabb is, mondá Andrassy. De nini! nálunk úgy is nevezik, Hogy *Borsszem Jankó*. Ebben benne van az, hogy „kiesi, de erős“, benne van a szeretetreméltó picziség is“ (vö. Bp. Szemle, 173. k. 199. l.). Az a „nálunk“, zemplénmegyei néphagyományra utal s bár a népmesében a *Babszem Jankó* járatosabb, a *Borsszem* (rendes ejtésben *Borszem*) Jankó is előkerül. Tudtommal legrégebb említése 1829-ben történik a Muzáronban (III. köt. 138. l.): „ . . . a' pörleányok is a' Borsszem Jankó' vagy a' Vasorrú Bába' segedelmével Királyfiak' ágyába jutottak“. Említi Bárány Boldizsár (Bánkban első bírálója) Árpádi ház című művében (1836, 137. l.): „ . . . nálunk . . . Borsszem-Jankó — Argyrus — (Sárkánytorkig kétértelmű köznépiségei is közben) nyomják el a' Classicaí régiebb szabályt“. Jóval később utal rá Székely József: Liliputi Tóbiás-ában (1851, 36. l.): „ . . . [mese] tündérvárról, Borszem Jankóról . . .“ Cz. F. „népmesebeli törpetermetű s igen erős ember“-nek mondja, míg a Babszem Jankót nem is említi. Talán ennyi is elég bizonyíték arra, hogy e név népi eredetű, nem pedig szándékosan alkotott szó, mint némelyek hiszik.

Utolsó bölény. E kifejezéssel szoktuk jelölni egy letűnt világszemlélet utolsó képviselőjét, ki mintegy élő maradványa az új időktől eltemetett társadalmi rendnek, felfogásnak. Hasonló az ilyen, nyomtatásban gyakran olvasható mondáshoz: „utolsó táblalabiró“, „utolsó honvéd“, „utolsó úr“ stb., csakhogy képlegesen Magyarország egykori óserdeinek leghatalmasabb vadját teszi meg a kifezés hordozójának. Ez a tömérdek állat, mely a XV. század végén az ország területének legnagyobb részén eltűnik, de Mármaros és Erdély rengetegeiben még sokáig fővadja a fejedelmi vadászatoknak. Az *utolsó bölény* elestét természettudósaink igen eltérő időpontokra teszik. Hönig István szerint 1762-re, Szolnok-Doboka megye borgói Pláj-magaslatán; id. Entz Géza szerint az udvarhelyszéki erdőkben 1814-ben, Petényi Salamon szerint 1815-ben pusztult el az utolsó (vö. Brehm, magy. kiadás; Term. tud. Közl. 1920, 40. l.). Az Etym. Sz. a Belényes, Belány, Bölön helyneveket nem tartja a *bölénytől* származóknak, míg Paszlavszky József ez állat régi előfordulása bizonyítékait látja benne (l. id. helyen). Az európai nyelvekben Cooper híres Bórharisnya regénysorozatának egyik